

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موضوع:

# بررسی وضعیت تولید محصولات اساسی کشاورزی و راهکارهای تحقق خودکفایی در آن

گروه اقتصاد – ۹۴/۱۰/۲۸



## مقدمه

▶ «ظهرالفساد فی البر و البحر بما کسبت ایدی الناس» یعنی هر فسادی در زمین به خاطر دستکاری خود بشر است. (سوره روم، آیه ۴۱)

▶ کشور ایران کشور کشاورزی است؛ زمین زیاد دارد، آب زیاد دارد و افراد هم زیاد، ما اگر چنانچه از حیث کشاورزی خود کفا نشویم و دستمان پیش قدرت-های دیگر دراز بشود و به عبارت دیگر گدایی کنیم از آنها یا فرض کنید که پول هم بدهیم به آنها، لکن وابسته-ایم. کشاورزان عزیز می-توانند که ایران را از وابستگی در این بعد نجات بدهند و این را یک عبادت شرعی حساب کنند؛ و عبادت است کشاورزی، که در اسلام آن قدر به آن اهمیت داده شده است. (امام خمینی، ۱۳۶۳/۲/۲۵)

توجه به بازسازی مراکز صنعتی نباید کوچکترین خللی بر ضرورت رسیدن به امر خودکفایی کشاورزی وارد آورد، بلکه اولویت و تقدم این امر باید محفوظ بماند و مسئولین بیشتر از گذشته خود را مکلف به اجرای آن سازند و در امر احیای اراضی و مهار آبها و ایجاد سدها و تشویق کشاورزان و دامداران و استفاده هرچه بیشتر از نعمت-های بیکران الهی در طبیعت تلاش نمایند که مطمئناً خودکفایی در کشاورزی مقدمه-ای است برای استقلال و خودکفایی در زمینه-های دیگر. (سیاست-های کلی نظام اسلامی در دوران بازسازی کشور، ۱۳۶۷/۷/۱۱)



# محورهای بیانات مقام معظم رهبری در خصوص ملزومات بخش کشاورزی

- ▶ تقویت و ارتقاء جایگاه روستاها
- ▶ برنامه ریزی و دقت در مسئله وزارت کشاورزی
- ▶ دمیدن روحیه تلاش و خودباوری و فرهنگ کار جهادی در مسئله کشاورزی
- ▶ حضور مردم در عرصه کشاورزی
- ▶ لزوم حضور جهادی مسئولان، کشاورزان و آحاد مردم در قبال مسئله کشاورزی
- ▶ توجه مسئولین به جایگاه ویژه قشر کارگر و کشاورز در نظام اسلامی
- ▶ تقویت و ترویج روحیه نوآوری و کارآفرینی جهت توسعه فعالیت های اشتغال زا در بخش کشاورزی



# اهم قوانین و اسناد بالادستی امنیت غذایی

## ۱. قانون اساسی

- ▶ بندهای ۱ و ۹ اصل «۴۴» تاکید بر افزایش تولیدات کشاورزی که نیازهای عمومی را تامین و کشور را به مرحله خودکفائی برساند.
- ▶ اصل ۵۰ بر حفظ محیط زیست و ممنوعیت تخریب آن تاکید دارد.

## ۲. سند چشم انداز

- ▶ اهداف پیش بینی شده در سند چشم انداز، توسعه یافتگی کشور و برخورداری آن از امنیت غذایی با تکیه بر تولید از منابع داخلی و تاکید بر خودکفائی در محصولات اساسی کشور را هدف قرار داده است.

## ۳. ویژگی ها و تکالیف قانونی بخش کشاورزی در برنامه های پنجساله چهارم و پنجم

ماده ۱۸ قانون برنامه چهارم، تهیه سند توسعه بخش کشاورزی با محوریت خودکفائی در تولید محصولات اساسی کشاورزی، تامین امنیت غذایی، اقتصادی نمودن تولید و ارتقاء رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی حداقل به میزان سالیانه ۵/۶ درصد، افزایش تولید سرانه پروتئین (دام و طیور و آبزیان) به میزان ۲۹ گرم و ایجاد صندوق تثبیت درآمد کشاورزان را تکلیف نموده است.

مواد ۱۶ و ۱۴۳ لغایت ۱۴۹ قانون برنامه پنجم نیز اهدافی نظیر "نیل به خودکفائی در تولید محصولات اساسی و ارتقاء ارزش افزوده به میزان سالانه هفت درصد توأم با ارتقاء کیفیت بهداشتی تولیدات آن، افزایش سالیانه سهم پژوهش از تولید ناخالص داخلی به میزان ۵/۰ درصد" مدنظر قرار داده است.



# برخی آمار و اطلاعات جمعیت تا سال ۱۳۹۰

سال	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
جمعیت کل کشور	۱۸۹۵۴۰۴	۲۵۷۸۸۷۲۲	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹
جمعیت نقاط شهری	۵۹۵۳۵۶۳	۹۷۹۴۲۴۶	۱۵۸۵۴۶۸۰	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱
جمعیت نقاط روستایی	۱۳۰۰۱۱۴۱	۱۵۹۹۴۴۷۶	۱۷۸۵۴۰۶۴	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۳۵۸۱۸	۲۱۴۴۶۷۸۳
درصد جمعیت شهری از کل	۳۱/۴۱	۹۸/۳۷	۴۷/۰۳	۵۴/۲۹	۶۱/۳۱	۶۸/۴۶	۷۱/۳۹
درصد جمعیت روستایی از کل	۶۸/۵۹	۶۲/۰۲	۵۲/۹۷	۴۵/۷۱	۳۸/۶۹	۳۱/۵۴	۲۸/۵۴
درصد رشد جمعیت شهری		۶۴/۵۱	۶۱/۸۸	۶۹/۳۲	۳۷/۱۵	۳۱/۰۸	۱۱/۱۶
درصد رشد جمعیت روستایی		۲۳/۰۲	۱۱/۶۳	۲۶/۵۸	۲/۸۲	-۴/۳۱	-۳/۵۵

# ضرورت خودکفایی برخی اقلام مهم براساس برنامه های اول تا چهارم توسعه

میانگین ضریب خودکفایی	برنام چهارم ۸۸-۸۴		برنامه سوم ۸۳-۷۹		برنامه دوم ۷۸-۷۴		برنامه اول ۷۲-۶۸		محصول/برنامه
۷۴/۸	۷۲/۷	۹۹/۴	۹۸/۹	۵۹	۸۵/۵	۷۵/۵	۸۲/۱	۵۲/۴	گندم
۵۸	۵۳	۶۳	۵۹/۱	۵۲/۳	۵۹/۹	۵۸/۸	۵۷/۶	۶۰/۳	برنج
۱۰۲	۳/۱۰۸	۹/۱۰۴	۹/۱۰۰	۲/۱۰۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	سیب زمینی
۵۹/۸	۶۱/۱	۶۴/۷	۸۶/۳	۵۱/۲	۴۳	۵۲	۶۵/۳	۵۴/۶	قند و شکر
۱۰۰/۷	۸۲/۷	۱۰۸/۲	۱۱۴/۵	۱۰۲	۸۹/۹	۱۰۰	۱۰۰	۹۸/۹	حبوبات
۸/۹	۹/۵	۱۱/۸	۱۱/۵	۴/۹	۵/۶	۸/۲	۱۰/۶	۸/۸	روغن نباتی
۹۱/۶	۸۹/۳	۹۷/۳	۹۳	۹۷/۸	۹۹/۹	۸۶/۹	۸۶/۲	۸۲/۳	گوشت قرمز
۹۸/۵	۹۸	۱۰۱/۳	۱۰۰	۹۸/۳	۹۸/۱	۹۹/۹	۹۲	۱۰۰	گوشت مرغ
۹۵	۹۱/۸	۹۹/۲	۹۸/۴	۹۹/۱	۹۹/۸	۹۶/۴	۹۰/۵	۸۴/۸	شیر
۹۹/۸	۹۸	۹۹/۹	۱۰۲/۲	۱۰۱	۹۹/۵	۹۸/۷	۱۰۰	۱۰۰	انواع ماهی
۷۸/۹	میانگین کل ضریب خودکفایی								

# ضرایب خود کفایی محصولات اساسی

سال	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲
گندم	۹۱/۰	۶۸/۱	۵۷/۳	۶۷/۷
جو	۸۹/۹	۶۹/۱	۶۲/۶	۸۱/۰
ذرت	۲۹/۶	۳۲/۶	۲۶/۸	۳۱/۵
برنج	۵۸/۲	۴۶/۱	۴۷/۷	۴۲/۵
شکر	۴۰/۰	۴۸/۷	۴۸/۶	۴۳/۱
روغن	۸/۴	۹/۷	۹/۴	۱۱/۸



# برخی جداول در خصوص بخش کشاورزی

► میزان بارندگی کل کشور در سال آبی

سال آبی	میزان بارش در کل کشور (میلیمتر)	رشد بارندگی (درصد)
۱۳۹۲ - ۱۳۹۱	۲۳۷	۱۶
۱۳۹۳ - ۱۳۹۲	۲۱۸	-۸
۱۳۹۴ - ۱۳۹۳	۱۹۳	-۱۱/۵

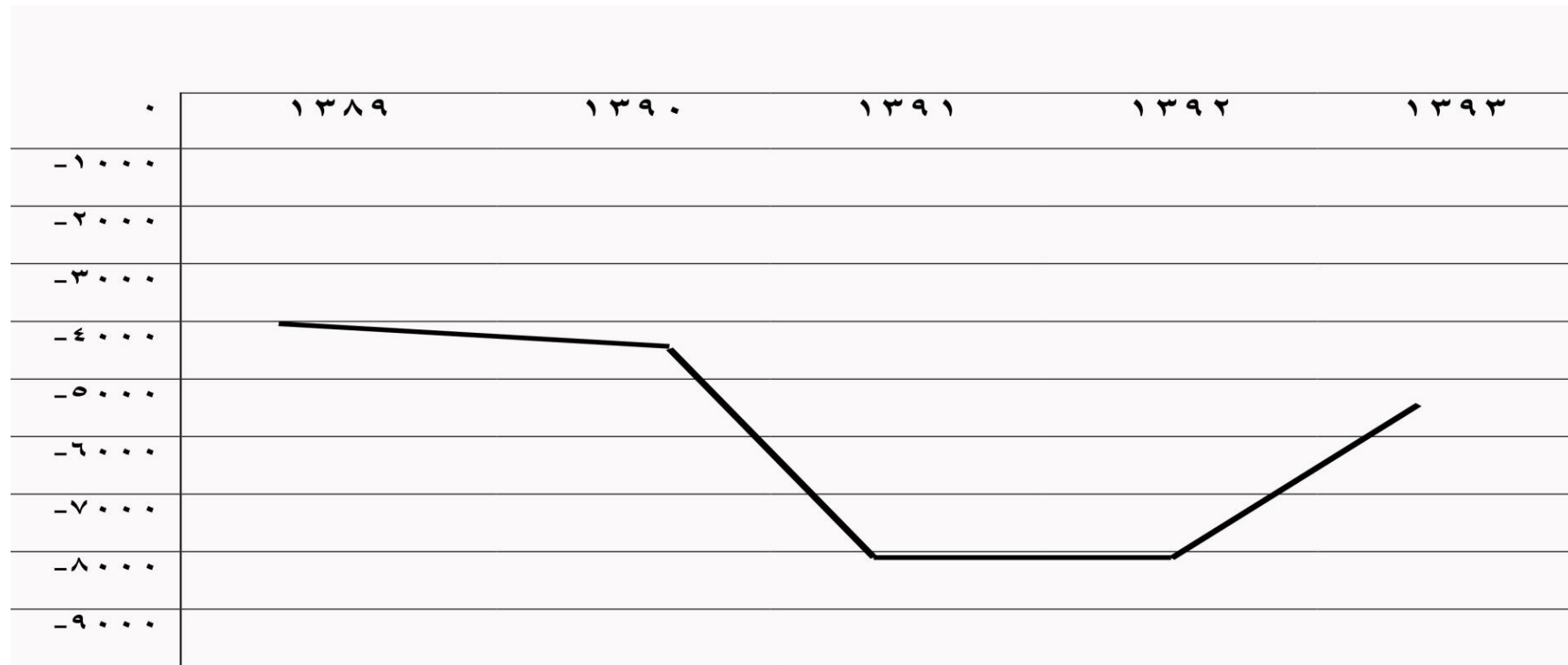




# درآمد بخش کشاورزی به قیمت ثابت و جاری و درآمد ناخالص ملی

شرح	۱۳۸۹ (میلیارد ریال)	۱۳۹۰ (میلیارد ریال)	۱۳۹۱ (میلیارد ریال)
درآمد بخش کشاورزی بر اساس قیمت ثابت سال ۱۳۸۳	۱۲۰۷۶۹	۱۲۰۶۵۸	۱۲۵۱۲۰
درآمد ناخالص ملی بر اساس قیمت ثابت سال ۱۳۸۳	۱۸۷۱۶۳۸	۱۹۹۰۲۶۱	۱۶۴۹۲۴۸
سهم بخش کشاورزی از درآمد ناخالص ملی (درصد)	۶/۵	۶/۱	۷/۶
درآمد بخش کشاورزی بر اساس قیمت جاری	۳۲۵۱۲۶	۳۶۷۱۹۶	۵۵۸۴۷۴
درآمد ناخالص ملی بر اساس قیمت جاری	۴۱۱۶۶۶۵	۵۴۶۱۶۵۵	۵۸۱۶۱۸۵

# تراز تجاری محصولات کشاورزی



# مهمترین مشکلات و تهدیدهای بخش کشاورزی

1. **مظلوم بودن کشاورزی:** بی توجهی دولت به بخش کشاورزی در مقایسه با سایر بخشها مثل بخش صنعت. عموم مشکلات این بخش از همین بی توجهی ناشی می شود.
2. **بی توجهی به بحث آموزش در کشاورزی**
3. **ضعیف بودن تحقیقات کشاورزی و برطرف نکردن مشکلات و آسیب های کشاورزی توسط مراکز تحقیقاتی کشور:** به عنوان مثال: برای آفتی که حدود ده سال پیش عارض وارد کشور ما شد اما اگر مراکز تحقیقاتی ما قوی عمل می-کردند و ارتباطات خودشان را با مراکز تحقیقاتی کشورهای دیگر خصوصا کشورهای دارای کشاورزی صنعتی قوی-تر می کردند برطرف کردن این مشکل کار سختی نبود که ده سال طول بکشد.
4. **بازاریابی بعد از تولید:** چون کشاورز کشور ما مشکل تولید ندارد. مثلاً؛ مواردی پیش آمده که در برخی مناطق محصولاتی مثل پیاز یا سیب زمینی را خریده-اند و امحا کرده اند که این مورد علاوه بر از میان بردن منابع کشور و معضلات زیست محیطی نشان از بی برنامهگی در حوزه بازاریابی محصول کشاورزی او خریداری می کند نتیجه این کار این می-شود که کشاورز بی انگیزه می شود و برای سال بعد کشت نمی کند یعنی آنکه نرخی که دولت به عنوان نرخ تضمینی تعیین می کند نرخ واقعی نیست چون پوشش دهنده هزینه های تولیدی کشاورز نیست.
5. **صنایع تبدیلی:** فقیر بودن عمومی مناطق کشور از وجود صنایع تبدیلی مثلاً جنوب کرمان که سالانه ۶۰۰ هزار تن تولید گوجه دارد باید چند کارخانه رب گوجه مدرن داشت باشد نه اینکه گوجه در جنوب کرمان تغلیظ شود و در خراسان یا شیراز تبدیل به رب گوجه شود. به نظر من عموم مناطق کشور از این مشکل یعنی عدم وجود صنایع تبدیلی، تولیدی و بسته بندی متناسب رنج می برند چون صرف تولید مسئله نیست بلکه مسئله اصلی به مرحله مصرف رساندن محصولات کشاورزی است.

# مهمترین مشکلات و تهدیدهای بخش کشاورزی

6. **پایین بودن بهره وری:** در کشور ما مناطقی وجود دارد که در هر هکتار دو تا سه تن گندم برداشت می شود و مناطقی هم هستند که بالای هفت تن برداشت می کنند این نشان می دهد که ما می توانیم با بهبود آموزش، بذر مناسب، کود مناسب و به موقع و نیز مدیریت صحیح بهره وری در کشاورزی را بالا ببریم.
7. **اراضی خرد:** اراضی خرد به دلیل بهره وری پایینی که دارند مناسب کشت نیستند. می توان این مشکل را با شرکت های تعاونی برطرف کرد یعنی اراضی خرد را با هم به صورت مشترک زیر کشت ببرند و همه زمین داران کوچک سهام دار این شرکت شوند و سود حاصل از ادغام مزارع را بین سهام داران تقسیم کنند ولی متأسفانه شرکتهای تعاونی در کشور ما جا نیافتاده اند.
8. **وجود دلال ها:** عده ای در کشور اجازه نمی دهند که محصولات کشاورزی با قیمت مناسب از کشاورز خریداری شود و با قیمت مناسب به دست مصرف کننده برسد. مثلاً تفاوت قیمت گوجه فرهنگی از مزرعه تا بازار حدود سه برابر است. این مشکل هم با به وجود آمدن نظارت دقیق قابل حل است.
9. **ساماندهی مصرف آب کشاورزی:** امروزه در کشور را کمتر کنیم مثل هنداونه و ذرت. راه حل مشکل کم آبی از بین بردن کشاورزی و تضعیف این بخش نیست بلکه دولت همان طور که بسیاری از خدمات عمومی مثل ساخت جاده، آموزش و ... را ارائه می-دهد، ساماندهی و کنترل آبها را هم به عهده بگیرد. این ساماندهی شامل ایجاد سد و رساندن آب به مزرعه می شود. توجه دولت به زیرساخت کشاورزی می تواند کشاورزی را متحول کند و کشاورز را امیدوار.
10. **مشکل تراریختگی:** در ایران بهره وری آب از ۴۰ درصد پایین تر است، بهره وری بذر و غذای دام و طیور بسیار پایین است، بهره وری مکانیزاسیون کشاورزی هنوز به ۶۰ درصد نرسیده، بهره وری خاک و کود هم به حدی کم است که دو یا سه برابر سطح جهانی باید به خاک کود و سم دهیم. پس چرا مسئله تراریختگی (دستکاری ژنتیکی محصولات) را به عنوان یک ضرورت خودساخته در اولویت قرار دهیم؟ مگر ما امکانات بالقوه خود را در حوزه استفاده از نهاده ها به مرحله استفاده رسانده ایم که باب ناشناخته اصلاح ژنتیکی را باز کنیم؟

# پیشنهادات

- ▶ توجه خاص به موضوع محوری و اساسی تامین سرمایه (توجه خاص سرمایه گذاران) بمنظور تجهیز و نوسازی مزارع و باغات نظیر انجام عملیات زیربنائی تکمیل شبکه های آبیاری، ارتقاء سامانه های آبیاری مزارع و باغات، نوسازی و مدرن سازی باغات و نوسازی و مدرن سازی تجهیزات و لوازم ارتقاء تکنولوژی سیستم های پرورش دام، طیور و آبیاری پروری (دامداری و مرغداری و آبیاری پروری) و حفاظت و احیاء منابع طبیعی
  - ▶ آب محور بودن برنامه های تولیدی کشاورزی با هدف کنترل و کاهش تقاضای آب کشاورزی و کمک به تعادل بخشی
  - ▶ تمرکز بر افزایش بهره وری بجای توسعه در برنامه های کشاورزی (بجز مناطق خاص) در معدود حوضه های آبریز که امکان تامین آب برای کشاورزی وجود دارد.
  - ▶ ارتقاء بهره وری مصرف آب در تولیدات کشاورزی و امکان تعادل بخشی
  - ▶ حداقل ۲۵ درصد بیلان منفی سفره های آبهای زیرزمینی طی چهار سال پیش رو
  - ▶ سرمایه گذاری برای تعادل بخشی آبهای زیرزمینی با اولویت مناطق بحرانی
  - ▶ توجه بر سیاست آب مجازی در تجارت محصولات کشاورزی
  - ▶ ایجاد نگرش اقتصادی برای بخش کشاورزی
- حمایت از تولید محصولات کشاورزی با مزیت بهره وری آب (نیاز آبی کمتر)، مزیت های نسبی (ملی و منطقه ای)



# پیشنهادات

- ▶ رشد مستمر و پایدار اقتصادی بخش کشاورزی
- ▶ تدوین و برقراری سیستم حمایتی کارآمد و مناسب جهت تحقق برنامه ها و استمرار تولید و پایداری بخش کشاورزی
- ▶ ساماندهی تنظیم بازار نهاده ها و فرآورده های کشاورزی بمنظور کاهش تفاوت قیمت های عرضه و تقاضا و استفاده از ظرفیت ها و امکانات تشکل ها، انجمن ها در کنترل بازار و تجارت کشاورزی
- ▶ تمرکز خاص به کاهش و حذف مداخلات دولت و سازمان های شبه دولتی و تمرکز دولت به امور حاکمیتی
- ▶ خصوصی سازی بخش کشاورزی بخصوص در عرصه های خدمات فنی و پشتیبانی
- ▶ دسترسی آسان فعالان اقتصادی بخش به یافته های علمی و تکنولوژی پیشرفته کارآمد برای تولید، خدمات و تجارت کشاورزی
- ▶ ساماندهی اساسی امر بذر و نهال توسط بخش خصوصی و حمایت از مشارکت شرکتهای خارجی بمنظور انتقال دانش و تکنولوژی به داخل کشور
- ▶ اجازه حضور موثر بخش خصوصی در عرصه های مختلف تحقیقات کاربردی
- ▶ ایجاد محیط امن، روان، سازنده فضای کسب و کار برای فعالان اقتصادی

# پیشنهادات

- ▶ ارتباط و تعامل خوب با تشکل ها و حمایت از تشکل ها و نهادهای غیر دولتی و بهره مندی از ظرفیتها و توانائی های آنها در واگذاری مسئولیتها
- ▶ حاکمیت دادن تصمیمات براساس نظرات کارشناسی و پرهیز از تصمیمات مقطعی، غیر کارشناسی و خلق الساعه
- ▶ تقویت نظام پژوهش با تمرکز بر تحقیقات کاربردی و توسعه همکاری های علمی داخلی و خارجی
- ▶ تامین نهاده های کشاورزی کارآمد و محیط زیست دولت
- ▶ تدقیق آمارها و برقراری سیستم آماری کارآمد مستمر
- ▶ مشارکت بخش خصوصی و تشکل ها در تصمیم سازی، برنامه ریزی های کشاورزی

# پایان